

ТАЛАБАЛАРНИ МАЪНАВИЙ-МАЪРИФИЙ ИШЛАРНИ ТАШКИЛ ЭТИШГА ТАЙЁРЛАШНИНГ ПЕДАГОГИК КОНЦЕПТУАЛ МОЎХИЯТИ

DOI: <https://doi.org/10.53885/edinres.2022.4.4.042>

*Кинжаева Гулбахор Саттаркуловна,
Ўзбекистон давлат Жаҳон Тиллари Университети доценти, педагогика фанлари
бўйича фалсафа доктори(PhD)*

Аннотация: ушбу мақолада талабаларни касбий - педагогик таълим жараёнида маънавий-маърифий ишларни ташкил этишга тайёрлашнинг педагогик концептуал моҳияти ва тарихий ривожланишида, маънавий-маърифий жиҳатдан комилликка эга бўлиши, талабалар билан ҳамкорликда маънавий - маърифий ишларни ташкил этишнинг самарали мазмуни ва яхлит механизми педагогик таъсир этиши йўллари оқали ёритиб ўтилган.

Таянч тушунчалар: педагогика, маънавият, маърифат, тарққиёт, ижтимоий фаоллик, шахс, жамият, характер, темперамент, қобилият, ижодий қобилият, ижтимоий муносабат

ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ КОНЦЕПТУАЛЬНАЯ СУЩНОСТЬ И ПОДГОТОВКИ СТУДЕНТОВ К ОРГАНИЗАЦИИ ДУХОВНО- ВОСПИТАТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ В ПРОЦЕССЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНО- ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ

*Кинжаева Гулбахор Саттаркуловна,
доцент Узбекский государственный Университет Мировых языков,*

Аннотация: в данной статье освящена педагогическая концептуальная сущность подготовки студентов к организации духовно-воспитательной работы в процессе профессионально-педагогического образования и способы педагогического воздействия на историческое развитие, духовно-просветительское совершенствование, совместно со студентами организация действенного содержания и целостного механизма духовно-просветительского воспитания.

Основные понятия: педагогика, духовность, просвещение, развитие, социальная активность, личность, общество, характер, темперамент, способности, творческие способности, социальное отношение.

PEDAGOGICAL CONCEPTUAL ESSENCE AND HISTORICAL DEVELOPMENT OF PREPARING STUDENTS FOR THE ORGANIZATION OF SPIRITUAL AND EDUCATIONAL WORK IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL AND PEDAGOGICAL EDUCATION

Annotation: in this article the conceptual essence of pedagogical preparation of students for the organization of spiritual and enlightenment work in the process of professional and pedagogical education and the historical development, spiritual and enlightenment perfection, the effective content of the organization of spiritual and educational work in collaboration with students illuminated.

Basic concepts: pedagogy, spirituality, enlightenment, development, social activity, personality, society, character, temperament, ability, creativity, social attitude

Инсоннинг маънавий-маърифий жиҳатдан етуклиги шахсинг жамиятдаги ижтимоийлашуви натижасидир. Зеро, юксак маънавиятли, қатъий ҳаётини позицияга эга бўлган фидойи ёшларни тарбиялаш педагогларни юқори даражада маънавий-маърифий жиҳатдан комилликка эга бўлишини тақозо этади. Шунга кўра, агар жамиятда мавжуд барча институтлар томонидан маънавий ва маърифий ишларни ташкил этишга қаратилган шарт - шароит яратилса, ўша жамиятда яшаётган ҳар бир инсоннинг маънавий етуклиги юқори даражага кўтарилса, дейиш мумкин. Маънавий ва маърифий ишларни ташкил

этиш жараёнини биз педагогик: концептуал йўналишда кўриб чиқишга ҳаракат қилдик.

Фикримизча, талабаларни касбий - педагогик таълим жараёнида маънавий-маърифий ишларни ташкил этишга тайёрлаш масалалари ҳукуматимизнинг ёшларни маданий соғломлаштириш, уларга таълим-тарбия бериш тизимини сифат жиҳатидан янги босқичга кўтариш борасида олиб бораётган қуйидаги устувор йўналишларида ўз аксини топганлиги айни ҳақиқатдир:

Республикамызда олий таълим тизимини ислоҳ қилишга бўлган эътибор кундан кунга такомиллашиб бораётгани ҳеч кимга сир эмас албатта. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2022–2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги фармонида ҳам олий таълим тизимига алоҳида эътибор қаратилиб, “юртимизни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш бўйича аҳамиятли вазифаларга мувофиқ кадрлар тайёрлашнинг мазмунини тубдан қайта кўриб чиқиш, халқаро стандартлар даражасида олий маълумотли мутахассисларни тайёрлашга зарур шароитлар яратиш” кўрсатиб ўтилган.

Маънавиятнинг концептуал асослари ҳақида фикр юритганда уйғониш даври ва ўрта асрлар миллий давлатчилигини тиклай бошлаган Европа халқларининг ҳар бири ўзига хос мафқурасини яратганини мисол келтириш мумкин. Шу билан бирга, бу миллий мактаблар заминиде вужудга келган ғоявий таълимотлар, маърифий қарашлар инсоният маданияти хазинасига катта ҳисса бўлиб қўшилди.

Мазкур муаммо, аввало, педагогика фанининг тадқиқот предмети бўлиб, қуйидаги тушунчалар концептуал илмий талқинни талаб этади:

- касбий педагогик таълим, маънавий-маърифий тадбирлар ҳамда уларнинг ёшлар тарбиясига таъсири;

- касбий - педагогик таълим жараёнида маънавий-маърифий ишларни ташкил этишга тайёрлаш механизмларини такомиллаштиришнинг объекти, предмети, воситалари, самарали шакл ва методлари;

- касбий - педагогик таълим жараёнида маънавий-маърифий ишларни ташкил этишга тайёрлаш механизмларини такомиллаштиришнинг илмий –назарий асослари;

- касбий - педагогик таълим жараёнида маънавий-маърифий ишларни ташкил этишга тайёрлаш механизмларини такомиллаштиришда оила, маҳалла, таълим муассасалари, фуқаролик жамиятининг бошқа институтлари ҳамкорлиги;

- талабалар билан ҳамкорликда маънавий - маърифий ишларни ташкил этишнинг самарали мазмуни ва яхлит механизми;

- маънавий-маърифий ишларни ташкил этишнинг дидактик асослари;

- касбий - педагогик таълим жараёнида маънавий-маърифий ишларни ташкил этишга тайёрлаш механизмларини такомиллаштиришда фанлараро алоқа, ўзаро таъсир ва бошқалар.

Педагогика тарихидан биламизки, жамият ва цивилизациялар ривожига улкан таъсир кўрсатган назариялар, таълимотлар ва мафқуралар Зардушт, Сократ, Платон, Конфуций, Алишер Навоий, Махатма Ганди ва бошқаларнинг бунёдкор ғояларида ўз аксини топган бўлиб тарихда ўчмас из қолдирган. Соҳибқирон Амир Темурнинг бунёдкорлик ғоялари ва фаолияти Шарқ маънавий мафқурасини ривожланишига буюк ҳисса қўшди.

Маънавиятнинг ижтимоий илдизлари эса маърифий дунёга хос сиёсий, иқтисодий, маданий муносабатлар мажмуидан иборат бўлиб, асрлар мобайнида инсоният босқичма-босқич дунёвийлик сари интилиб келган. Умумэътироф этилган тамойиллар ва қонун устуворлиги, сиёсий плюрализм, миллатлараро тотувлик, динлараро бағрикенглик каби хусусиятлар дунёвий жамиятнинг асосини ташкил этади. Шундан келиб чиқиб, “Жаҳолатга қарши маърифат” деган ғоя асосида талаба ёшларга маърифатпарварлик ва ҳурфикрликка интилиш кўникмаларини шакллантириш, улар қалбида эзгулик, ҳамжихатлик, тотувликка интилиш каби туйғуларни қарор топтириш муҳим педагогик аҳамият касб этади.

Маънавиятнинг тарихий илдизлари деганда у инсон онги ва руҳияти билан узвий боғлиқ экани ва шу боис унинг ғоявий илдизлари диний таълимотларга бориб тақалиши

тушунилади. Яъни кўпгина мафкураларда “Забура”, “Таврот”, “Инжил”, “Қуръон” каби илохий китоблар зикр этилган эзгу ғоялар муайян даражада ўз ифодасини топганини кўрамиз.

Ёш авлодни маънавий-ахлоқий тарбиялаш, уларда ёт ғояларга қарши курашчанлик кўникмаларини шакллантиришнинг самарали воситаларидан – уларга ўзи мансуб бўлган халқнинг бой тажрибасини ўрганиш ва уни амалиётда фойдалана олиш кўникмаларини шакллантиришдан иборат. Уларда ёшлардаги Ватан, ота-она, она-замин, жонажон ўлка, моддий-маънавий бойликлар, меҳнатга муҳаббат ҳиссини уйғотиш ва ривожлантиришга алоҳида эътибор берилган. Чунончи, асрлар оша авлоддан авлодга ўтиб келаётган мақолу маталлар, кўшиқлар, топишмоқ ва ашулалар ёшлар маънавияти ва маданиятини юксалтиришда ўзига хос ўрин тутади. Халқ томонидан яратилган ижод намуналарида ёшлар тарбиясига ижобий таъсир этувчи фикрлар ўз ифодасини топган.

Тадқиқотлар жараёнида турли тарихий, фалсафий, илмий-педагогик, оммабон материалларни ўрганиш инсоният маънавий камолоти ва маърифий қарашларини ривожлантиришга қаратилган манбаларни қуйидагича гуруҳлаштириш имконини берди:

– Шарқ ва Ғарб мутафаккирларининг ёшларнинг маънавий-маърифий, ахлоқий тарбияси ҳақидаги педагогик қарашлари;

– маънавий-маърифий тадбирларнинг тарбиявий функциясини, моҳиятини ўрганишга қаратилган илмий, педагогик, диний манбалар. Мазкур манбалар таҳлили шуни кўрсатдики, “маънавият” ва “маърифат”, ахлоқий тарбияни ривожлантириш муаммоси антик даврдан бошланиб, бугунги кунгача давом этиб келмоқда.

О.Р. Жамолдинова тадқиқотларида маънавий-маърифий тарбия соҳасининг тарихий илдиэлари баён этилган муҳим манба ислом таълимотидир деб эътироф этилган. Ислום дини ёшлар маънавий ривожда алоҳида ўринда туради. Ислום дини барча ижтимоий даврларда инсонларни тўғрилиқка, ҳалолликка, ростгўйликка ва эзгу ишлар қилишга ундаб, ёмонлик, ёвузлик, ёлғончилик ва бошқа гуноҳ ишлардан қайтарган. Тўғрилиқ инсонни яхшиликка, яхшилик эса, охир оқибат жаннатга олиб бориши таъкидланган. Қуръони Карим оятларида эзгу амаллардан бўлган тўғрилиқ, ҳақгўйлик ва яхши амалларни қилишга буюрилган.

Биз эса олиманинг юқоридаги фикрларига таяниб айтиш мумкинки, Ислום таълимоти орқали касбий - педагогик таълим жараёнида маънавий-маърифий ишларни ташкил этиш мазмунини такомиллаштиришда ёшларни муайян фазилатларга таяниш, яхши-ёмон сифатлар, уларнинг намоён бўлиши ҳақида билим, кўникма ва малакалари шакллантириб борилади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 4 сентябрдаги “Диний-маърифий соҳа фаолиятини такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” ги ПҚ-4436-сон қарорида “аҳолининг, айниқса ёш авлоднинг диний ва дунёвий қарашларини ривожлантириш; оммавий ахборот воситалари, Интернет сайтлари ва ижтимоий тармоқларда тарқатилаётган радикал ғояларга қарши миллий анъана ва қадриятларимизнинг кенг тарғиб этилишини таъминлаш” масалалари белгилаб берилган.

Шундан келиб чиқиб айтишимиз мумкинки, диний тасаввурлар, қадриятлар, урф-одат, анъаналар, расм-русумлар халқимиз ҳаётига сингиб кетган бўлиб, комил инсонларни тарбиялашда, улар онгида инсоф, диёнат, меҳр-оқибат, эзгулик, одамийлик, инсонпарварлик каби тушунчаларини шакллантиришда, талабаларни маънавий-маърифий ишларни ташкил этиш мазмунини такомиллаштиришда алоҳида аҳамиятга эга. Чунки дин ва диний қадриятлар қадим-қадимдан инсонларни ҳалол ва пок яшашга, соғлом ҳаёт кечиришга ундайди. “Биз ислом динини, у биз учун ҳам иймон, ҳам ахлоқ, ҳам диёнат, ҳам маърифат эканлигини доимо юксак қадрлаймиз. Динга ҳурмат ва эътиқод биз учун ўлмас қадриятдир”.

Ҳақиқат ҳам, диний қадриятлар ёшларнинг нафақат диний маданиятини балки маънавий - ахлоқий фазилатларни шакллантирувчи муҳим омилдир. Диний қадрият, урф-одат ва анъаналарнинг ўзига хос хусусиятлари, шахснинг маънавий камолотида тутган ўрни, тарбиявий аҳамияти хусусида кўплаб олимлар ўз муносабатларини билдирганлар. Жумладан, диний–ахлоқий қадриятлар ихлосмандлик – шахс маънавий камолотининг

муҳим омили бўлиб: “Динга, ахлоқий қадриятларга ихлосмандлик бу – зарурят ёки мажбурият эмас, балки ҳар бир кишининг оламини, ундаги воқеа ҳамда ходисаларни онгли идрок этишга, унинг диний – ахлоқий асосларини руҳиятига сингдиришга ундовчи таббий эҳтиёждир”, - деб таъкидлайди.

Касбий - педагогик таълим жараёнида маънавий-маърифий ишларни ташкил этиш мазмунини такомиллаштиришда профессор О.Мусурмонованинг “...Авесто, Куръон, Ҳадисларнинг инсон маънавий маданиятини ривожлантиришда ўрни ва ролини, диний қадриятлар [25] ёшлар маънавий саломатлигини таъминлашнинг муҳим омили эканлиги тўғрисидаги илмий хулосаларига таянган ҳолда биз талабалар маънавий маърифий, ахлоқий шаклланишига хизмат қилувчи диний қадриятларни қуйидагича гуруҳлаштирдик:

1. Диний ёзма манбалар: Авесто, Ўрхун-Энасой битиклари, Ирк битиги, Куръон, Ҳадисларда баён қилинган қадриятлар.

2. Анъана ва урф-одатлар: кинна, чилла, суннат, эҳсон-садақа, нарз, Биби Сешанба, Биби Чоршанба, Мушкул-қушод, Пайғамбар ёши, мучал ёши ва бошқалар.

3. Диний маросимлар: дафн маросими, хотирлаш маросими, никоҳ маросими ва бошқалар.

4. Диний байрамлар: ИЙД рамазон (рўза ҳайити), Қурбон ҳайити.

Диний қадриятлар асосида касбий - педагогик таълим жараёнида маънавий-маърифий ишларни ташкил этиш мазмунини такомиллаштиришда қуйидагиларга асосий эътибор қаратиш талаб этилади: маънавий-маърифий ишларни ташкил этишда диний манбалардан фойдаланиш; диний урф-одат ва анъаналар воситасида ёшларда меҳр-мурувват, яхшилик, ҳақгўйлик, эзгулик каби инсоний фазилатларни тарбиялаш; диний маросим, урф-одат ва анъаналарнинг ўзига хос хусусиятларини ёшлар онгига тўғри етказиш; диний қадриятлардан ўринли фойдаланишга эришиш;

- таълим муассасаси миқёсида (университетлараро) талабаларни ҳуқуқий, маънавий-ахлоқий, педагогик, психологик билимларини оширишга қаратилган тадбирларни амалга ошириш;

- тарбиявий тадбирларнинг таъсирчанлигини ошириш, талабаларга сифатли, услубий ва консултатив ёрдам кўрсатиш;

- маънавий-маърифий ишларни ташкил этишга аниқ мазмун бахш этиш.

Ўзбек халқининг ёш авлодни ҳаётга тайёрлашда кўп асрлар давомида қўлланган усул ва воситалари, тадбир шакллари, усул ва анъаналари, тарбия соҳасидаги ҳаётий тажрибалари халқ педагогикасида мужассамлашган.

Инсонийлик идеал ахлоқ қонуниятининг асоси ҳисобланади. Шундан келиб чиқиб айтишимиз мумкинки, Широқ, Тўмарис, Алпомиш, Муродхон, Равшан каби афсонавий қаҳрамонлар тасвирланган дostonлардан фойдаланиб талаба ёшларни ватанпарвар, элга ҳурмат унинг тинчлиги ва осойишталиги учун камарбаста бўла олиш, маърифатли бўлиш, маънавий камолот учун қайғуриш ҳақидаги тушунчаларнинг мазмун ва моҳияти узлуксиз таълим тизими мазмунига ёшларнинг ёш ва психологик хусусиятларини инобатга олган ҳолда сингдирилса, ғоялар ривожи эволюцияси тарихий-тадрижий тамойил асосида узвий илмий-назарий ўрганилса ўзининг ижобий натижасини беради.

Тадқиқот муаммоси юзасидан олиб борган изланишларимиз маънавий-маърифий ишларни ташкил этиш масалалари “КЕЧА-БУГУН-ЭРТАГА” тизимининг узлуксизлиги ва узвийлиги ҳар бир тарихий даврда босқичма-босқич такомиллашиб борганини кўрсатди. Шундай қилиб, энг қадимги даврлардаги ёзма манбаларда, халқ педагогикаси намуналарида, Шарқ мутафаккирлари илмий меросида, мактаб ва мадрасаларнинг ўрни, диний маърифий манбаларда ёшлар тарбияси муаммолари ва уларни ечиш йўллари, шакл ва методларига алоҳида эътибор берилган бўлиб, бугунги кун тарбия тизимида ҳам ўз қимматини йўқотмаганлиги билан муҳим аҳамиятга эгадир. Хулоса қилиб айтганда, мазкур манбаларда ёшларни маънавий-маърифий ишларни ташкил этишга қаралган масалалари борасида илгари сурилган ва ҳаётий тажрибаларда синалган тарбия мазмуни, шакл ва методлари ҳозирги даврда ҳам ёш авлодни маънавий баркамол қилиб тарбиялашда яқиндан ёрдам беради.

Талабаларни касбий-педагогик таълим жараёнида маънавий-маърифий ишларни ташкил этишга тайёрлашнинг педагогик моҳияти ва унинг ижтимоий тараққиёт билан ҳамнафас ўсишига эътибор қаратадиган бўлсак, айтиш жоизки, Ўзбекистон Республикаси

Президентининг 2019 йил 3 майдаги “Маънавий-маърифий ишлар самарадорлигини ошириш бўйича кўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” ПҚ-4307-сон Қарори ҳамда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 31 декабр 2019 йилдаги “Узлуксиз маънавий тарбия концепциясини тасдиқлаш ва уни амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Қарорларида “Маънавий-маърифий ишларнинг таъсирчанлигини ошириш, маънавият соҳасидаги ички ва ташқи таҳдид ҳамда хавф-хатарларга қарши самарали курашиш, жамиятда мафкуравий иммунитетни мустаҳкамлаш, давлат ва жамоат ташкилотларининг бу борадаги фаолиятига яқиндан кўмаклашиш” муҳим вазифа сифатида белгилаб берилган.

Биз юқорида айтиб ўтилганларга таянган ҳолда талабаларни касбий - педагогик таълим жараёнида маънавий - маърифий ишларни ташкил этишга тайёрлаш механизмларини такомиллаштириш кўйидаги асосларга эга деган илмий хулосага келдик:

биринчи асос – Ўзбекистон Республикаси Конституцияси, Ўзбекистон Республикаси Қонунлари, Қарорлари, Фармонлари ва соҳага доир меъёрий ҳуқуқий ҳужжатларни билиши ёш авлодни тарбиялаш борасидаги ишларни янада такомиллаштириш, таълим-тарбия сифатини мазмун жиҳатидан янги босқичга кўтариш, ўқитувчилик касбининг нуфузини оширишга хизмат қилади;

иккинчи асос - талабалар халқимиз томонидан яратилган ёзма ва оғзаки ижод намуналарини (Мунаввар қори Абдурашидхонов, Маҳмудхўжа Бехбудий, Фитрат, Абу Наср Форобий, Абу Райҳон Беруний, Абу Али ибн Сино, Замаҳшарий, Хоразмий, Мирзо Улуғбек, Исмоил Бухорий, ат Термизий, Мотуридий, Абдуҳолиқ Ғиждувоний, Баҳовуддий Нақшбандий, Аҳмад Яссавийлар, Амир Темур ва Мирзо Бобур) чуқур ўрганади;

учинчи асос – халқ маънавиятининг сарчашмалари бўлган миллий анъаналар, урф одатлар, ҳикматлар, аския ва бошқа ижод турларидан тадбирлар жараёнида ёш авлод тарбисидан унумли фойдаланади;

тўртинчи асос – умуминсоний кадриятларга айланган жаҳон интеллектуал мулки мутафаккирларининг ижодини пухта ўрганади;

Юқорида илмий назарий жиҳатдан ўрганиб чиқилган дарслик, педагогик психологик адабиётлар ва илмий тадқиқот ишларига асосланиб айтишимиз мумкинки, талабаларни касбий - педагогик таълим жараёнида маънавий-маърифий ишларни ташкил этишга тайёрлаш уларда келажакка нисбатан ишонч уйғотиш, маънавиятини миллий ғоя асосида шакллантириш, Ватанга, халққа муҳаббат, юрт фаравонлиги учун курашиш, инсонпараварлик, ўзликни англаш, миллий ғурур, ўзга миллат кишиларини ва уларни кадриятларини ҳурмат қилиш каби фазилатларни тарбиялаш, виждон эркинлиги, билимдонлик, ахлоқийлик, жисмоний етуклик, мустакил фикрлаш кўникмаларини шакллантиришда муҳим педагогик аҳамият касб этади.

Мазкур қонунларда белгиланган вазифалардан келиб чиқиб, жамият олдида ҳар бир педагогга тарбия жараёнини ташкил этишнинг ғоявий мазмунини ҳамда уни рўёбга чиқаришга қулай шароитларни яратиш муаммосини ҳуқуқий, маънавий-ахлоқий, педагогик, психологик билимларини оширишга қаратилган маънавий-маърифий тадбирлар орқали амалга ошириш;

- Олий таълим муассасалари маънавий-маърифий тадбирларни амалга ошириш юзасидан таъсирчан, сифатли, услубий ва консултив ёрдам кўрсатиш;

- талабаларнинг мафкуравий иммунитетини мустаҳкамлаш, ғоявий-сиёсий интеллект, дунёқараши, савияси, маданий даражаси, маҳорати ва креатив қобилиятларига нисбатан талабларнинг ортиб бораётганлигига алоҳида эътибор қаратиш муҳим педагогик аҳамият касб этади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикасининг «Таълим тўғрисида»ги Қонуни //ЎРҚ-637-сон 23.09.2020.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28-январдаги “2022–2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида»ги ПФ–60-сон Фармони <https://lex.uz/pdfs/5841063> .
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 29 апрелдаги “Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5712-сон Фармони// lex.uz/docs/4312785